

INSCRIPCIONS LLATINES DE SEGORBE I L'ALCORA

FERRAN ARASA

1) Segorbe.

Apareguda l'any 1964 a la partida d'El Campo, on ja s'havia trobat una altra inscripció,¹ en fer els fonaments dels tallers de la casa Renault, situada a la vora de l'antiga carretera Nacional 234, a l'esquerra abans d'arribar a la ciutat, on es va guardar fins el seu recent trasllat al Museu Municipal, en què actualment es conserva.²

Llosa de pedra calcària grisenca, les mides de la qual fan 50/45/15 cm. (lám. I). La seua superfície inscrita està molt danyada, i apareix allisada, a diferència de la resta, que està simplement desbastada. El camp epigràfic no apareix emmarcat per cap motlura, i presenta els següents marges: superior, 3'5 cm.; inferior, 10 cm.; dret, 3 cm.; esquerre, 7 cm. La incisió és poc profunda i prou acurada. La interpunció és triangular. La interlineació és de r. 1 a r. 2 d'1'4 cm.; de r. 2 a r. 3 d'1'4 cm.; de r. 3 a r. 4 d'1'3 cm., i de r. 4 a r. 5 d'1 cm.

Alçada	Text
5'3 cm.	<u>M(arcus) A[e]milius Gal(eria tribu)</u>
5 "	<u>Sera[n]us an(ni) l.</u>
5 "	<u>M(ārcius) Āem[ilius] M(arci) f(ilius)</u>
4'8 "	<u>Gal(eria tribu) Val[er]ianus</u>
5 4'8 "	<u>an(norum) XIII h(ic) s(iti) s(unt).</u>

El text apareix distribuït en cinc registres, i presenta dos epitafis de sengles difunts. A r. 1 apareix el prenomen abreuiat i el gentilici del primer difunt, amb lletres molt esborrades, però perfectament identificable, i la menció de la tribu, també molt esborrada, però

1 CIL II 3987 = P. P. RIPOLLES ALEGRE, "Sinopsis de epigrafía latina castellanense", C. P. A. C., 3, Castellón, 1976 (SELC), 108: *Iul(ia) Aemilia/an(norum) XX/h(ic) s(ita) e(st)*. Aquesta inscripció es va trobar de nou fa alguns anys en derrocar una casa de La Plaza de la Belluga, a la mateixa ciutat de Segorbe, segons comunicació oral de A. Nemesio Palomares de 5-6-80. Era una làpida de marbre negre, les mides de la qual eren 70/60/18 cm. Presentava la superfície inscrita allisada, mentre que les altres estaven simplement desbastades. Els marges dret i esquerre eren aproximadament d'1'5 cm. Fou trencada pels seus propietaris, aprofitant els fragments resultants per a la construcció dels fonaments d'una casa. Pot considerar-se, doncs, com a definitivament desapareguda.

2 He d'agrair a V. Palomar i E. Valdeolivas, encarregats del museu, les facilitats que en tot moment em van donar per al seu estudi.

M·AEMILIVS·G·AL
 SERANVS·SANT·
 M·AEMILIVS·M·F·
 GALVALERIANVS
 AN·XIII·H·SS·

Fig. 1.- Inscripció llatina de Segorbe.

amb la G inicial clarament reconeixible; resulta anòmala, doncs, l'absència de la filiació, que normalment apareix entre el gentilici i la menció de la tribu. A r. 2 trobem el cognomen, del qual resulta completament il·legible la lletra cinquena; després apareixen restes de dos signes i un curt espai en que s'albira un traç vertical, entre interpuncions, abans de l'espai lliu corresponent al marge, que deuen correspondre a la menció de l'edat. A r. 3 comença el segon epitafi, amb el prenomen abreviat i el mateix gentilici molt esborrat, del qual únicament poden identificar-se amb seguretat les tres primeres lletres, i la filiació clarament il·legible. A r. 4 tenim la menció de la tribu i el cognomen del difunt, del qual són il·legibles les lletres quarta i cinquena. A r. 5 trobem, per últim, la menció de l'edat i la fórmula H. S. S. Resta espai per a una línia més. Per la seua factura, els dos epitafis deuen estar fets en un curt marge de temps.

El gentilici *Aemilius* és un dels més comuns a Hispània,³ i també resulta prou corrent a la part meridional del Convent Tarraconense, especialment a *Saguntum* i el seu territori.⁴ En terres de Segorbe tenim un epígraf amb dos personatges que presenten aquest mateix gentilici,⁵ que també trobem en altres inscripcions de la comarca de L'Alt Palància.⁶ Quant al cognomen *Seranus*, és prou escàs a la part meridional del Convent Tarraconense, i també, en general, a tota Hispània.⁷ No apareix a *Saguntum* ni a *Valentia*, però sí en un cas a una inscripció d'*Edeta*.⁸ Ja més lluny, trobem un altre cas a La Iglesia del Cid (Teruel) en un epígraf duplicat.⁹ Quant a *Valerianus*, es tracta també d'un cognomen no massa corrent a Hispània.¹⁰ A la part meridional del Convent Tarraconense el trobem únicament en una inscripció procedent de les proximitats de *Saguntum*.¹¹

Aquesta inscripció pot relacionar-se, per la forma del suport, manca de motlura i l'estructura del text, amb la darrera inscripció publicada de Segorbe, ja citada, amb la diferència que aquesta presenta una major complexitat en la redacció del text, ja que a més de tenir el nom en nominatiu i l'edat del difunt, aquesta inclou la filiació i la menció de la tribu, i utilitza al final la fórmula H. S. S.¹² Seguint els criteris establerts per F. Beltrán per a la datació de les inscripcions de *Saguntum* i el seu territori, en que podria incloure's la zona de Segorbe,¹³ aquest epígraf, que presenta les caracte-

3 CIL II, pp. 1053-1054.

4 Des de *Dertosa* fins El Riu Xúquer es coneixen un mínim de 38 casos, dels quals 28 apareixen a *Saguntum* i el seu territori: F. BELTRAN LLORIS, *Epigrafia latina de Saguntum y su territorio (cronologia, territorium, notas prosopográficas, cuestiones municipales)*, S. T. V. del SIP, núm. 67, València, 1980 (ELST), pp. 418-419.

5 *L.Aemilius Silanus* i *L.Aemilius Aemilianus*: F. ARASA i J. VICENT, "Noves inscripcions llatines de Segorbe, Onda i Forcall", C. P. A. C., 6, Castelló, 1979, p. 293.

6 A Viver hi han dues inscripcions amb tres casos: CIL II 4005 = SELC 122: *M. Aemilius M. f. i Aemilia M. f. Nigra*; CIL II 4006 = SELC 127: *M. Aemilius M. f. G. Potitus*; a Jèrica trobem un cas: CIL II 3992 = SELC 74: *L.Aemilius L. f. Gal. Aemilianus*; i a Caudiel en trobem un altre: CIL II 4016 = SELC 54: *Aemilia Tertulla*.

7 CIL II, p. 1092; apareix a 28 inscripcions.

8 CIL II 3794 = L. MARTI FERRANDO, "Lápidas romanas de Liria", A. P. L., XIII, València, 1972, IX: *Seranus Tannegiscerris f. Otobesanu[s]*.

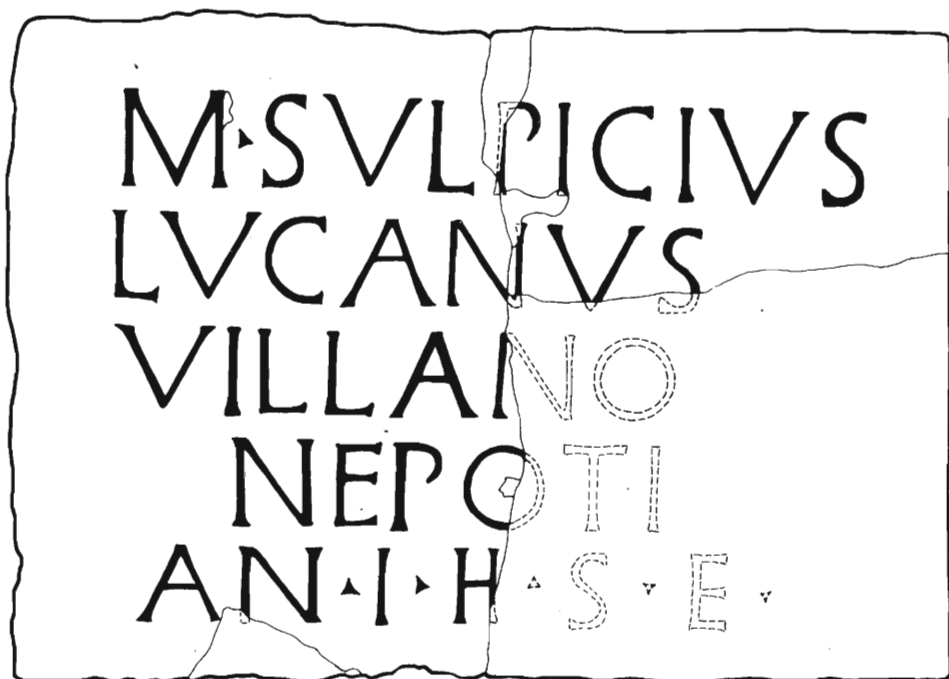
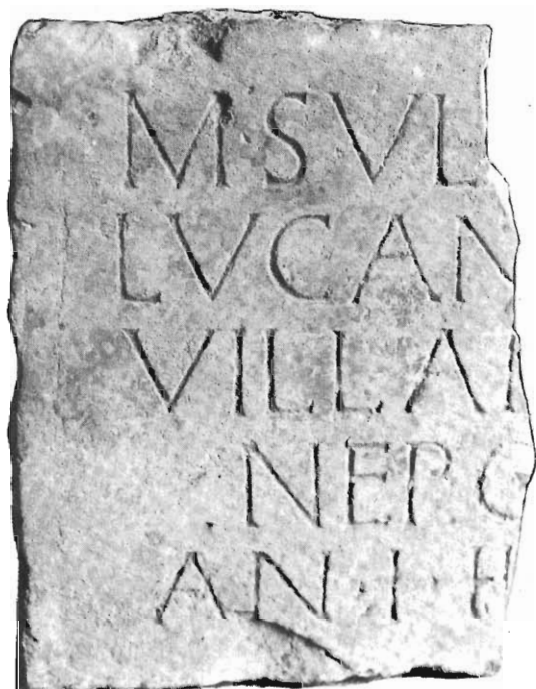
9 CIL II 3177 i 6068: *M. Domitius Seranus*.

10 CIL II, p. 1094; apareix també a 28 inscripcions.

11 *Q. Caecilius*, f. *Gal. Valerianus*, que fou edil, duunvir, qüestor i flamen pontifici: ELST núm. 291.

12, Altres inscripcions de semblants característiques degueren ser, també a Segorbe, la ja esmentada CIL II 3987 = SELC 108, i CIL II 3986 = SELC 107, ambdues actualment perdudes. La major complexitat del text podria ser també un tret indicatiu d'una lleugera posterioritat d'aquesta inscripció respecte de les altres de redacció més senzilla.

13 ELST, p. 359.

terístiques típiques del Grupo VII, por datar-se en línies generals a la segona meitat del segle I d. E.¹⁴

Amb aquesta, el número total d'inscripcions de Segorbe i el seu terme municipal és de cinc, de les quals coneixem la procedència segura de tres: dues de la partida d'El Campo i una altra de la partida de Paredes.

2) L'Alcora.

Trobada fa alguns anys en la partida de Santa per R. Ripollés, en poder de qui roman fins la seua futura cessió al Museu Municipal de propera creació.¹⁵

Meitat esquerra d'una llosa de pedra calcària grisa, les mides de la qual fan 29/22/13 cm. (làm. II). La seua grossària és major a la part inferior, éssent a la superior d'uns 8 cm. La seua conservació és bona. Un fragment corresponent a la part superior dreta d'aquesta làpida, recuperat per F. Esteve i Gàlvez i ja publicat, era fins ara l'única inscripció conservada de totes les trobades a L'Alcora.¹⁶ La unió d'ambdues parts dóna una amplada total d'uns 40 cm. La superfície inscrita està allisada, a diferència de la resta, que està simplement desbastada. El camp epigràfic no apareix emmarcat per cap motlura, i presenta els següents marges: superior, 2'8 cm.; inferior, 2'5 cm.; dret, 3'5 cm.; esquerre, 4'5 cm. La incisió és profunda i molt acurada. Interpunció triangular. La interlineació és d'1 cm., llevat de r. 3 a r. 4 que fa 1'2 cm.

La lectura que proposo és com segueix:

Alçada	Text
3'8 cm.	<u>M(arcus) Sulpicius</u>
3'6 "	<u>Lucanus.</u>
3'7 "	<u>Villan[ò]</u>
3'7 "	<u>Nepó[ti]</u>
5 3'5 "	<u>an(ni) h(ic) [s(itus) e(st)]. st].</u>

El text apareix distribuït en cinc registres, i presenta l'epitafi d'un difunt. A r. 1 tenim el prenomen abreviat i les tres primeres lletres del gentilici del dedicant, que pot restituir-se sense cap problema per continuar al fragment ja publicat per P.P. Ripollés. A r. 2 trobem el cognomen, del qual els llegeixen les cinc primeres lletres, que pot completar-se igualment amb seguretat per la part conservada a l'altre fragment. A r. 3 apareix el cognomen incomplet del difunt, un infant, del qual falta únicament la terminació. A r. 4 apareix el grau de parentesc del difunt amb el dedicant, el seu avi, al qual també li falta la terminació. A r. 5 trobem, per últim, l'edat del difunt i la fórmula incompleta H.S.E.

El gentilici *Sulpicius* és molt comú a Hispània,¹⁷ però poc corrent a la part meridional del Convent Tarraconense, on trobem únicament dos casos en sengles inscripcions.

14 ELST, pp. 337-338.

15 Segons comunicació oral de R. Ripollés, la inscripció fou vista fa alguns anys per G. Alföldy, sense que sapiem fins el moment de la seua publicació. He d'agradir al seu propietari les facilitats que en tot moment em va donar per al seu estudi.

16 SELC 8. He d'agradir a F. Esteve les facilitats que em va donar per a l'estudi d'aquest fragment.

17 CIL II, pp. 1072-1073.

cions de Puçol¹⁸ i Alcalà de Xivert.¹⁹ Quant al cognomen *Lucanus*, és poc corrent a Hispània,²⁰ trobant-se únicament en un cas a una inscripció d'*Edeta*.²¹ Respecte del cognomen *Villanus*, és poc freqüent a Hispània,²² apareixent a *Saguntum*²³ i Jérica²⁴ a la meitat meridional del Convent Tarraconense.

Com a trets característics útils per a la seua datació tenim la forma del suport, una llosa rectangular més ampla que alta sense motlura que enmarque el text. Pel que fa als trets característics d'aquest, cal destacar l'aspecte acurat de la incisió i de la factura de l'epígraf en general.

Quant a l'estructura del text, aquesta inscripció pot relacionar-se amb el Grup VIIIa que F. Beltrán estableix entre els epígrafs de *Saguntum*, amb la menció del difunt i del dedicant i sense requadre motlurat, que data a la segona meitat del segle I d. E. o començament del II²⁵.

Relacionables amb aquesta per les seues característiques, tindríem, entre les mateixes inscripcions de L'Alcora, els epígrafs CIL II 4041 = SELC 5, CIL II 4042 = SELC 6, CIL II 4045 = SELC 10 i CIL II 4046 = SELC 11, actualment perduts, dels quals comptem únicament amb el dibuix de A. de Valcàrcel; aquest grup vindria a constituir una primera sèrie de les inscripcions trobades a L'Alcora, la més nombrosa, prou homogènia, en la qual podem fer dos subgrups, segons presenten la fórmula H. S. E. o no; en aquest darrer cas estan les dues primeres; quant a la forma del suport, tan sols la penúltima difereix sensiblement, ja que es tracta d'un bloc rectangular desenvolupat horitzontalment, potser condicionat per les característiques del monument a què degué pertànyer. Un segon grup estaria constituït per CIL II 4043 = SELC 7 i CIL II 4044 = SELC 9, amb la fórmula D. M. a l'encapçalament i l'absència de filiació, almenys a la primera d'elles, i podria datar-se des del segle II d. E.; aquestes podrien incloure's al Grup IV de F. Beltrán.²⁶ El fet que no es conserven i que tampoc disposem de cap representació gràfica seua ens impossibilita de saber si presentaven requadre motlurat emmarcant el camp epigràfic, cosa que podria servir per a confirmar la datació més avançada d'aquestes dues inscripcions, que constituirien d'aquesta manera una segona sèrie entre les inscripcions trobades a L'Alcora.

Amb aquesta, el número total d'inscripcions trobades al terme de L'Alcora és de set, de les quals un mínim de cinc han estat trobades a la partida de Santa,²⁷ on el

18 CIL II 3958 = ELST 287: *Sulpicia Manliana*.

19 CIL II 4050 = SELC 3: *M. Sulpicius Camer[...]*anus.

20 CIL II, p. 1086. I. KAJANTO, *The Latin Cognomina*, Helsinki-Helsingfors, 1965, p. 193: ètnic derivat de Lucània, al CIL apareix en 151 personatges, i és més abundant a províncies.

21 CIL II 3812 = L. MARTI, "Lápidas romanas de Liria", citat, LIII: [...]*ioni* / [...]*Lucanu* / [...]*a(nnorum) XXV h(ic) s(itus) e(st)*.

22 El trobem únicament en tres inscripcions com a cognomen: CIL II, p. 1094. Al CIL apareix només en set ocasions: 4 homes i 3 dones; derivat de *uilla*: I. KAJANTO, *The latin cognomina*, citat, p. 312.

23 CIL II 6029 = ELST 96: *Antonia Villana*.

24 CIL II 6066 = SELC 62: *Herennia Villana*.

25 ELST, pp. 338-339.

26 ELST, pp. 334-337.

27 De CIL II 4041 = SELC 5, A. DE VALCARCEL, *Inscripciones y antigüedades del Reino de Valencia*, M. R. A. H., VIII, Madrid, 1852, 20, no diu expressament el lloc on es va trobar, però pel context es pot deduir que dona a entendre que té la mateixa procedència. Quant a CIL II 4044 = SELC 9, és una de les dues que no cita aquest autor; E. Hübnér recull la notícia de Cornide, qui diu que la vesqué "en casa de D. Francisco Bernad", sense especificar el seu lloc d'origen; és també molt possible que es trobés al mateix lloc. Per altra banda, és interessant assenyalar el fet que A. de Valcàrcel diu que totes aquestes inscripcions eren de marbre negre, però resulta evident, com ja digué E. Albertini, que sota aquesta denominació cal veure en la majoria dels casos una al·lusió a la cal·lària grisa típica del terreny, que el temps recobreix en ocasions d'una pàtina fosca.

mateix A. de Valcàrcel —el primer autor en citar-les— situa un important conjunt de ruïnes.²⁸ Una d'aquestes inscripcions,²⁹ trencada per ambdós costats, presenta a la segona línia l'inici d'una paraula que pot ser completada com la referència a un càrrec municipal: *aed[ilis]*, segons ja va suposar el mateix A. de Valcàrcel.³⁰ Aquest personatge pot ser considerat, segons G. Alföldy, com un magistrat municipal de la ciutat de *Saguntum*.³¹ Tanmateix, la inclusió de L'Alcora en el territori municipal saguntí no és segura per a F. Beltrán, qui no el porta més enllà d'El Riu de Millars.³² El traçat d'aquests límits, que es recolza fonamentalment en raons de tipus onomàstic,³³ exclou igualment la zona d'Onda, localitat en què trobem també una inscripció que fa referència a un magistrat municipal.³⁴

En ambdós casos resulta indubtable que ens trobem davant de conjunts arqueològics sense entitat suficient com per a ser considerats centres urbans, tot i que, almenys en el cas de Santa, també sembla evident que no es tracta d'una simple vil·la, sinó d'un nucli major situat a una important cruïlla de camins,³⁵ si ens atenem a l'extensió del

28 A. DE VALCARCEL, *Inscripciones y antigüedades del Reino de Valencia*, citat, p. 12: "... un despoblado inmediato á la villa, á quien llaman la Santa, y en donde dice el autor que se reconocian ruinas de poblacion, sin duda romana; pero por todo aquel distrito abundaban porcion de piedras labradas, multitud de barros saguntinos, trozos de ánforas, y continuamente descubria el arado del labrador medallas y otras antigüedades." Aquestes són les notes de l'autor redactades després de la seua visita a l'Octubre de 1788.

29 CIL II 4041 = SELC 5: [*¿Anto*]nius C(ai) f(i)lius [--- / ---]nanus Aed[il(is) --- / ---]an(nor)um LXX / [---] Rufus f(i)lius an(nor)um XX / *¿Ter*]entia L(uci) f(i)lia --- / ---]a an(nor)um XX[---].

30 A. DE VALCARCEL, *Inscripciones y antigüedades del Reino de Valencia*, citat, p. 13: "De las mismas ruinas, aseguraron al autor los ancianos de aquel pueblo, que se habían sacado varias inscripciones, las cuales se habían destruido ó empleado interiormente en obras particulares. Deduce que debió haber existido en dicho sitio un pueblo de consideracion en tiempo de los romanos, por cuanto á que, segun aparece de esta última inscripcion, tenia Ediles y estaban en él avecindados sujetos de varias gentes ilustres."

31 G. ALFOLDY, *Res Publica Leserensis (Forcall, Castellón)*, S. T. V. del S. I. P., 55, València, 1977, p. 41, nota 2.

32 ELST, pp. 358-359.

33 Dos dels gentilicis que apareixen a l'epigrafia llatina de L'Alcora, *Munnius* i *Bruttia* (CIL II 4046 = SELC II i CIL II 4043 = SELC 7, respectivament), no apareixen a *Saguntum*; altres dos gentilicis, *Sulpicius*, que trobem a la inscripció que ací donem a conèixer, i *Terentius* (CIL II 4040 = SELC 5), només els trobem en una ocasió en aquesta ciutat.

34 ELST, pp. 357-359. A Onda s'han trobat deu inscripcions: CIL II 4034 a 4039, SELC 103 a 105 i F. ARASA i J. VICENT, "Noves inscripcions llatines de Segorbe, Onda i Forcall", citat, 2, pp. 293-294; en tres d'aquestes inscripcions trobem sis personatges amb el gentilici *Pomponius*, també desconegut a *Saguntum*: CIL II 4036, 4038 i SELC 104; una altra fa referència a un personatge que revestí tots els honors al seu municipi: [--- *omnibus honor*]ibus / [in re publica] su] a funct(o) / [--- *¿Bru*]tia Maximiea / [---]fratri. (SELC 103.)

Sempre hi han, però, excepcions en l'onomàstica dels diferents centres urbans, en ocasions notables: *M. Tettienus M. f. / Gal. Pollio*, magistrat municipal saguntí, que apareix a un epígraf de Nules (CIL II 4028 = SELC 94 = ELST XV), presenta igualment un gentilici únic al territori d'aquesta ciutat; altre cas semblant tenim amb *L. Lucilius L. f.*, també magistrat municipal, en un epígraf trobat a la mateixa ciutat (CIL II 6021 = ELST 57). Cal matissar, doncs, la importància dels criteris onomàstics, que, tot i ser d'indubtable utilitat com a indicadors, no poden ser considerats com a definitius; a més a més, no sabem fins a quin punt la presència de gentilicis estranys a la resta del territori municipal pogués ser un fenomen freqüent a les zones més allunyades d'aquest.

35 A. MUÑOZ CATALA, "Algunas observaciones sobre las vías romanas de la provincia de Castellón". A. P. L., XIII, València, 1972, pp. 157-158. Aquest autor diu que en Santa conflueixen els camins que anaven als llocs següents: fins a Borriol, on enllaçava amb la Via Augusta; fins a Castelló, on enllaçava amb El Caminàs; fins a Onda; per Costur, Les Useres i Atzeneta, cap a Vistabella i terres de Terol, i, per últim, per Lluçena i Villahermosa, també cap a terres de Terol. El Camí dels Bandejats, que travessa el jaciment i segueix cap a l'interior, sembla realment una via d'importància, a l'inici de la qual degué estar situat aquest.

jaciment, el número d'inscripcions trobades i la diversitat onomàstica que presenten.³⁶ Degué tractar-se de sengles *uici*, situats en llocs pròxims a vells poblats ibèrics i en zones apartades del territori saguntí, tal vegada exercint un paper de caps de districte en aquestes. La seua adscripció al territori municipal de *Saguntum*, tot i no haver raons definitives que puguen provar-la, resulta probable davant l'absència d'altres centres urbans en una ampla àrea al seu voltant amb els quals podrien relacionar-se aquests magistrats.³⁷

36 A les set inscripcions trobem un total de vuit gentilicis: *Aemilia*, *Bruttia*, *Sulpicius*, *Terentia* i *Valeria*, que apareixen en una ocasió, i *Antonius*, *Cornelius* i *Munnius*, que apareixen en dues ocasions.

37 F. ARASA I GIL, "La Plana a l'època romana", en *Llibre en Homenatge a les Normes de Castelló* (en premsa), on s'addueixen raons de tipus geogràfic i també la possible continuïtat de la xarxa cadastral existent a La Plana més enllà d'El Riu de Millars, per a recolzar aquesta perllongació.